

UDC (УДК) 340.12: [34:174]

Савайда Олена Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: savaida@i.ua
ORCID ID: 0000-0003-2035-2604

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РЕТРОСПЕКТИВА ІДЕЙ ІЄРЕМІ БЕНТАМА

Анотація. Досліджено формування деонтологічних засад правоохоронної діяльності в межах філософсько-правового дискурсу на основі аналізу наукового доробку І. Бентама. Розглянуто основні критерії, які висувуються науковцями до професійної складової через призму моральних вимог і різних видів культури. Акцентовано на доцільності усвідомлення рівня морального переконання правоохоронцем свого покликання у суспільних і правових відносинах, насамперед, що стосується захисту прав і свобод людини та громадянина. Йдеться про необхідність усвідомлення правоохоронцем значення своєї соціальної місії як охоронців права і свободи.

Ключові поняття: деонтологія, благо, цінність, суспільний інтерес, норми професійної поведінки.

Savayda Olena,
PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Theory and History of State and Law,
Constitutional and International Law,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: savaida@i.ua
ORCID ID: 0000-0003-2035-2604

PHILOSOPHICAL AND LEGAL FORMATION OF DEONTOLOGICAL PRINCIPLES OF LAW ENFORCEMENT: A RETOSPECTIVE OF THE IDEAS OF JEREMY BENTHAM

Abstract. The article analyzes the historiography of the development of deontological knowledge and examines the main scientific works of the English philosopher and jurist Jeremiah Bentham, which are devoted to the problems of deontology. The main basic criteria set by a scientist for the professional component through the prism of moral requirements and various types of culture are considered, and attention is drawn in particular to the deontological foundations in law enforcement activities.

We are talking about the need for law enforcement officers to realize the importance of their social mission as Guardians of law and freedom, who are obliged to risk their own lives in countering crime and offenses, and prevent violations of the rights and freedoms of citizens in their professional activities. This requirement of the deontological foundations of law enforcement has both a legal and moral dimension.

Exploring and revealing the content of deontological foundations, attention is focused on the two main social regulators of social relations as morality and law. It is also noted that Ukraine, along with other European countries in its arsenal in the regulation of social relations has common values (meaning democratic, legal values), such as good (according to Je. Bentham), which is equated to natural and legal values.

Therefore, in their professional activities and the regulation of public relations (especially conflicts), first of all, law enforcement agencies must adhere to such a specified value as good.

The main theory of Je. Bentham – utilitarianism is also mentioned. The main idea of which is what needs to be done for the greatest happiness of the greatest number of people. And therefore, to denote the utilitarian

system of ethics Je. Bentham introduces such a new concept as "deontology" – the doctrine of the right, proper (not only in life but also in professional activities).

Key concepts: deontology, good, value, public interest, norms of professional behaviour.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-2-39-44

Вступ

Дедалі частіше в сучасному суспільстві виникає питання стосовно рівня професіоналізму різних спеціалістів. Безперечно, є чимало чинників, які впливають на рівень та якість професійної діяльності фахівців. З-поміж таких чинників ми зосереджуємося на деонтологічних основах професійної діяльності, досліджуємо розвиток деонтологічних ідей (їх виникнення, головні складові, водночас акцентуємо на деонтологічні основи, які використовуються в правоохоронній діяльності.

Потрібно зазначити, що нині в науковій літературі проблемі деонтології та деонтологічним засадам приділяють значну увагу. Такі вчені, як С. Д. Гусарев, С. С. Сливка, О. Д. Тихомиров проаналізували історіографію, виникнення та розвиток юридичної деонтології. О. М. Бандурка подав загальну характеристику вказаного явища. Проте вважаємо за доцільне зауважити саме на деонтологічні основи, які використовуються в сучасній правоохоронній діяльності.

Мета статті полягає в теоретичному та природно-правовому пізнанні й оцінюванні проблемних моментів деонтологічних засад та основ, зокрема й у правоохоронній діяльності, на основі наукових праць І. Бенґама.

1. Основні деонтологічні ідеї в наукових працях англійського філософа та правника І. Бенґама

Перед тим, як мовити про деонтологію в будь-якій сфері людської діяльності, з'ясуємо етимологію (значення) слова «деонтологія». Так, «онтологія» (з грец. *ontos* – суще, а *deon* (*deontos*) – потрібне, необхідне і логія – слово, поняття, вчення) – це розділ філософії, вчення про буття, належне буття [1, с. 49].

Термін «деонтологія» запроваджений у науковий обіг англійським філософом і правознавцем І. Бенґамом. Його доктринальне вчення має назву «утилітаризм» (з латинської *utilitas* – користь (благо), вигода). Основним трактатом І. Бенґама на цю тему є «Вступ до принципів моралі та законодавства» [2]. Зазначене вчення використовується для вивчення проблем, пов'язаних із належним ставленням особи-фахівця до виконання своїх професійних обов'язків.

У сучасній моральній філософії деонтологія є одним із тих видів нормативних тео-

рій, щодо яких вибір є морально необхідним, забороненим або дозволеним. Тобто деонтологія потрапляє в сферу моральних теорій, які спрямовують і оцінюють наш вибір того, що нам потрібно робити (деонтологічні теорії), на відміну від тих, що спрямовують і оцінюють, якою ми є людиною і якою ми повинні бути [3].

Філософська категорія «благо» співвідноситься із категорією цінностей (йдеться і про матеріальні, і про духовні цінності суспільства). Як зазначають науковці, все, що цінне для людини взагалі, називається вище благо [4, с. 31]. Учені та політики Європи зауважили, що єдиним чинником Європейського Співтовариства є демократичні цінності, під якими мають на увазі й низку правових цінностей таких, як демократія, свобода (зокрема свобода слова, віросповідання, особиста свобода – як заперечення рабства), верховенство права, вільна (ринкова) економіка, повага до прав та свобод людини тощо. Одним із аргументів набуття Україною членства в ЄС є визнання державами ЄС того факту, що Україна як європейська держава поділяє спільну історію та спільні цінності із державами-членами і налаштована підтримувати такі цінності [5]. Отже, саме зазначені цінності об'єднують людей і спільноти, а надалі виявляються в їхній професійній діяльності.

І. Бенґам є одним із мислителів світового рівня, чие життя і діяльність були пов'язані з Україною. Він був адвокатом і вченим, юристом, філософом, соціологом та економістом. Близько року прожив в Україні (біля Кременчука, 1786–1787 рр.). Тут він написав працю «Захист лихви» і трактат «Паноптикон» про раціональне влаштування в'язниць. Основними його працями вважають «Нарис про правління» (1776), «Захист лихварства» (1787), «Вступ до основних положень моралі та законодавства» (1789), «Нарис нового плану організації судових установ у Франції» (1790) [6, с. 339]. Тут відбулося вражаюче для англійського юриста зіткнення з суспільно-правовою дійсністю Російської імперії. «Джентльмени», які отримували жалування не більше 600 рублів на рік, програвали в карти по 800 рублів за день (йдеться про неспіврозмірність офіційних доходів держслужбовця із реальними – тобто їх незаконність, очевидно такими, що мають корупційну складову) [7, с. 35]. І. Бенґам ува-

жав російське кріпацтво, яке існувало майже до кінця XIX століття, формою ганебного рабства.

Термін «деонтологія» вжито ним і роз'яснено у праці «Деонтологія, або наука про мораль», що була опублікована у 1834 році (Deontology or The Science of Morality. V. 1–2, 1834) [8, с. 42]. Зазначений твір І. Бентама, засновника утилітаристської філософії моралі, було опубліковано через два роки після його смерті. Утилітаризм І. Бентама ґрунтувався на раціоналізмі філософії права Просвітництва, він відповідав поглядам щодо індивідуалізму й лібералізму, ідей свободи слова, свободи конкуренції і торгівлі. На основі концепції його утилітаристської філософії головним є питання: що необхідно зробити для найбільшого щастя (блага) якомога більшої кількості людей, що, своєю чергою, закладає основи моралі для особи безпосередньо та й для політики держави зокрема.

На нашу думку, нині це поняття отримало практичне застосування у дещо зміненій словесній конструкції – «суспільний інтерес». Власне для позначення утилітаристської концепції І. Бентам запровадив нове поняття – «деонтологія» (з грец. *deon, deontos* – належний, потрібний) як учення про правильне, належне в бутті особи та суспільства.

Фактично І. Бентам як основоположник деонтологічного підходу розробив модель науки про норми професійної поведінки особи. В своїй праці «Деонтологія, або наука про мораль» він визначив новий розділ етики, що досліджував проблеми співвідношення моралі та права, проблеми обов'язку, моральних вимог і нормативів діяльності фахівця, визначених соціальною необхідністю.

І. Кант стверджував, що саме поняття добра є похідним від поняття обов'язку. Добром ми називаємо саме те, чого вимагає від нас обов'язок [9, с. 321]. Тобто спроба визначити благо без обов'язку дає лише емпіричне уявлення про предмет задоволення, але не дає розуміння поняття про природу моральної сторони добра (для себе також).

Відповідно до визначення, поданого у Словнику іншомовних слів, «деонтологія» – це розділ етики, що вивчає проблеми обов'язку, сфер обов'язкового, всі форми моральних вимог та співвідношення їх» [10, с. 123]. Своєю чергою, етика для І. Бентама поділена на дві сфери [2]. Перша сфера етики – це коли одна людина каже іншій, що вона повинна щось робити. Інша сфера етики охоплює все – від законів до соціальних норм, і все, що між ними відбувається (наприклад, заборона, дозвіл чи винагорода за певні дії).

І. Бентам уважав, що завдання деонтолога полягає у тому, щоб дати соціальним моти-

вам усю силу мотивів особистих. Його мета – осмислення взаємозв'язку між особистим інтересом і обов'язком, зокрема громадським обов'язком (суспільним інтересом). Науковець, створюючи свою концепцію, оперував поняттями «обов'язок», «належне», «індивідуальна етика», «державна моральність», «приватні та громадські обов'язки». Добре розуміючи нерозривність моралі та права, він зазначав, що етика і мистецтво законодавства завжди є поруч.

Як зазначено І. Бентамом, джерелом деонтології є принцип корисності (утилітаризм). Проте під користю мається на увазі не матеріальні блага, а добро (благо), яке втілене у внутрішніх переконаннях особи, і яке згодом має перетворитися чи перетворюється в корисну (добру) правильну дію або належну поведінку, за яким вчинок є вартим, або не заслуговує схвалення, залежно від збільшення або зменшення «суми загального блага чи щастя».

Корисність означає ту властивість предмета, за допомогою якої він прагне принести вигоду, перевагу, задоволення, добро або щастя, або запобігати шкідливим випадкам, стражданню, злу або нещастям тих, чиїх інтересів вона стосується: якщо це стосується суспільства загалом, то щастя суспільства; якщо окремого індивіда, то щастя цього індивіда [5, с. 340].

Певною мірою вказане поняття загального блага збігається з поняттям «суспільний інтерес», чи інтересом суспільства й особи, які в ідеалі мають збігатися, адже людина є істота і соціальна, і індивідуальна водночас.

Тобто йдеться про збігання суспільного інтересу й особистих (внутрішніх переконань) особи-фахівця під час виконання та провадження своєї професійної діяльності. Очевидно йдеться про належне виконання особою своїх фахових обов'язків, у чому зацікавлене суспільство, що становить, так би мовити, суспільний інтерес, загальне благо. Питання відповідності поведінки правника чи правоохоронця певним моральним нормам суспільства пов'язане із активним розвитком правових знань.

І. Бентам зазначає, що слово «обов'язок» означає певні обмеження. Тому, якщо використовувати його у тому ж сенсі, що й завжди, воно не стане загальнообов'язковим правилом поведінки. Кожна людина передусім дбає про свої інтереси. А відтак людина вважатиме за необхідне діяти саме в своїх інтересах. Особа має визначитися зі своїми інтересами, а обов'язок має підпорядковуватися їм і бути максимально наближеним до них.

Однак, що детальніше розглядається предмет, то очевиднішою виявляється узгодженість між інтересом і обов'язком. Відпо-

відно до деонтологічного підходу, обов'язком людини не може бути те, що не відповідає її інтересам. Деонтологія вчить людину правильно оцінювати свої інтереси та обов'язки, а за допомогою їх дослідження можна виявити спільне. Дуже поширеною є думка, що людина мусить пожертвувати своїми інтересами заради обов'язків. Однак І. Бентам зазначає, що за таких умов особа перестає бути щасливою. Категорія «обов'язок» завжди використовувалася під час трактування моральної поведінки людини [11, с. 18]. На думку І. Бентама, аморальні дії – це прорахунок у формуванні своїх інтересів. Призначення деонтології полягає у тому, що показати, «як сформувані інтереси, що будуть кореспондуватися обов'язками» [11, с. 15]. Адже, як зазначалося, для людини природно намагатися вчиняти дії, що, як вона вважає, може принести їй найбільше задоволення.

Тобто І. Бентам висуває нову підставу схвалення тих чи інших дій – це здатність дії збільшувати щастя, а підставою для відмови є здатність дії (вчинку) зменшити щастя. Англійський утилітарист намагається розвинути цей принцип у всій його повноті – скрізь, де є частка щастя, нехай і невелика, без ознак зла, буде підстава для схвалення дії, хоча це не обов'язково свідчить про її чесноту.

Науковець, розглядаючи добродієсне життя, зосереджується на двох основних чеснотах, а саме на розсудливості та доброзичливості. Все добро, що робить прихильник утилітаризму в світі, – це або вияви розсудливості, або доброзичливості. Дії, що сприяють власному щастю, потрапляють під розсудливість, тоді як дії, що зумовлюють щастя інших, потрапляють під доброзичливість [12]

Чеснота – це засіб подолання труднощів, у результаті чого людина досягає щастя. В світі може бути і є багато добра, створення якого не було обумовлене жодною чеснотою. Чеснота – це перевага, що надається більшому добру порівняно з меншим, але до неї звертаються, якщо є потреба збільшити обсяг блага у суспільстві. В егоїстичній частині передумов поведінки – це відхід від сьогоденного щастя заради далекої особистої винагороди. У соціальній частині, – це відмова людини від задоволення для отримання більшого обсягу задоволення для інших членів суспільства – своїх близьких, друзів. Пригадайте Євангеліє від Івана: «Ніхто більшої любові не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх» [13] як пояснення хресної жертви Христа заради спасіння світу, або як абстрактну істину, або як заповідь допомагати ближнім. Ідеться про те, що 10 заповідей християнства належать до

моральних імперативів соціуму, і є імплементовані як в англосаксонську (острівну), так і континентальну (континентальна Європа, зокрема й Україна) правові доктрини.

2. Застосування деонтологічних знань та основ у правоохоронній діяльності

Розглядаючи наукові праці відомого вченого про деонтологічні знання, ми б хотіли транслювати ці основи на правоохоронну діяльність. На нашу думку, результат діяльності правоохоронця залежить від особистої його добродієсності та розсудливості як головних чеснот людини, та його належного ставлення до виконання свого професійного обов'язку. Такі вимоги і стандарти добродієсності розробляються сучасною юридичною наукою і запроваджуються в правоохоронну діяльність.

Також не потрібно забувати, що І. Бентам був одним із перших, хто використав слово «responsibility» («відповідальність»), який у своєму творі «Фрагмент про правління» (1776 р.) під «*responsibility of governors*» («відповідальність правителів чи державних управлінців») висвітлює їхній обов'язок відповідати перед громадянами за свої дії і вчинки [8, с. 94], що також підтверджує наповнення деонтології вказаною категорією. Відтак поняття відповідальності й обов'язку є важливими категоріями деонтології правоохоронної діяльності.

Для належного й потрібного в деонтологічних основах найбільш характерним є внутрішнє ставлення особи-фахівця до реальної дійсності, що найбільше виявляється в професійних обов'язках особи (це дуже характерно для спеціалістів, які дотичні до права): міркуванні, розумінні, сприйнятті, спілкуванні, прийнятті рішень (корисного, правильного, дієвого, ефективного), пізнанні явища, вчиненні корисних і позитивних дій тощо.

Залежно від виду професії та сфери діяльності людини є різні види деонтології. Актуальною та найбільш розробленою (дослідженою) залишається звичайно ж медична деонтологія. Зацікавленість медичною деонтологією полягає в тому, що найбільш цінним для людини є та залишається її життя, здоров'я, яке часто залежить від лікарів і медичних працівників й відтак належного (якісного) виконання ними своїх професійних обов'язків.

Проводячи паралель між медичною сферою та правовою, зокрема із сферою правоохоронної діяльності, можна стверджувати, що правники, зокрема правоохоронці, мають справу з однаково важливими цінностями (життя людини, її права і свободи, доля, психічне здоров'я, життєвий шлях). Тут можна зауважити, що деонтологія в праві (правоохо-

ронній діяльності) також відповідає за життя та здоров'я, як і медична.

Людству завжди було характерне тяжіння до стабільних принципів, норм, стандартів, до конкретизації етичних, загальносоціальних ідеалів, стандартів, орієнтирів поведінки. Йдеться про такі культурні явища, як мораль, релігія і право, як основні механізми регулювання суспільних відносин [14, с. 12]. Власне у межах права і є деонтологічні основи правоохоронця, що вивчають вимоги до професійної поведінки й етичні стандарти в сфері правоохоронної діяльності.

Тому, на нашу думку, зазначене висуває неабиякі вимоги до переліку компетентностей і моральних якостей, якими має володіти правоохоронець. Погодьтеся, не кожному до снаги виконувати професійні обов'язки в умовах соціальних і правових конфліктів, не кожна людина може впоратися з морально-психологічним навантаженням, пов'язаним із боротьбою зі злочинністю чи захистом національної безпеки. Правоохоронна діяльність значною мірою пов'язана із реальним ризиком для життя і здоров'я особи правоохоронця і на службі, і поза нею, з огляду на безперервність виконання ним своїх службових обов'язків.

Отже, вказане впливає на морально-вольові характеристики, вимагає від правоохоронця неабиякої сміливості та впевненості у собі. Відповідно, така практична діяльність передбачає високі вимоги і стандарти професійної діяльності, що поєднані в поняття «обов'язок, професійний обов'язок». Ідеться про професійний обов'язок перед людиною та суспільством.

Висновки

Існування різних підходів до деонтологічних проблем, безумовно, збагачує юридичну науку, робить її змістовнішою, ґрунтовнішою. На нашу думку, деонтологія є системою наукових знань про обов'язок і норми належної професійної поведінки фахівців в їхній сфері діяльності (зокрема йдеться також і про правоохоронну діяльність та поліцейську).

Тобто деонтологічні основи правоохоронної діяльності спрямовані не так на пояснення повноважень правоохоронця, як на ставлення до виконання свого професійного обов'язку. Зокрема йдеться про належне виконання професійного обов'язку поліцейським. Є чимало чинників, які впливають на належне виконання та дотримання свого професійного обов'язку правоохоронцями. Вважаємо, що до таких визначальних чинників належать: правова культура особи-фахівця, професійна правова свідомість, внутрішній і зовнішній імперативи службового обов'язку.

Саме ці чинники є визначальними у формуванні внутрішнього імперативу службового обов'язку правоохоронця, зокрема поліцейського. Внутрішній імператив службового обов'язку ми розглядаємо як внутрішнє переконання особи-правоохоронця, мотивацію його діяльності, що визначає ставлення до виконання службового обов'язку.

Зауважимо, що юрист (поліцейський) має побачити і сформувати взаємозв'язок між своїм службовим обов'язком, його внутрішнім імперативом і своїм соціальним призначенням (суспільний інтерес).

Список використаних джерел

1. Деонтологія. *Філософський енциклопедичний словник* / гл. редакція: Л. Ф. Іллічов, П. Н. Федосєєв, С. М. Ковальов, В. Г. Панов. М. : Радянська енциклопедія, 1983. 431 с.
2. Book Review: Deontology by Jeremy Bentham. URL: <https://forum.effectivealtruism.org/posts/zpxvCBwgkm9fSGGp5/book-review-deontology-by-jeremy-bentham>
3. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Deontological Ethics. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-deontological>
4. Професійна етика юриста : підручник / В. С. Бліхар, О. М. Омельчук, В. В. Серєда та ін. ; за ред. проф. В. С. Бліхара. Хмельницький : ХУУП, 2016. 358 с.
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний документ. *Офіційний сайт БРУ*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82#Text (дата звернення: 09.09.2020).
6. Історія політичної думки : підручник: у 2-х т. / Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, І. Ю. Вільчинська та ін.; за заг. ред. Н. М. Хоми; 2-ге вид., перероб. і допов. Львів : Новий Світ-2000, 2017. Т. 1. Від зародження до початку ХХ ст. 404 с.
7. Головка О. М. Історико-правові погляди Джеремі Бенґама. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія право*. 2017. Вип. 3. С. 34–37.
8. Бенґам Джеремі. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України ; Абрис, 2002. 742 с.
9. Іммануїл Кант. Критика чистого розуму / переклад з німецької Ігоря Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.

10. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.
11. Награбова Л. В. Деонтологічна концепція Дж. Беніама : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Київ, 2014. 18 с.
12. Oxford Scholarly Editions Online. URL: <https://www.oxfordscholarlyeditions.com/view/10.1093/actrade/9780198226093.book.1/actrade-9780198226093-book-1>
13. Євангеліє від Івана: 15:13. Біблія. Переклад Івана Огієнка. URL: <https://www.bible.com/uk/bible/186/JHN.15.13.UBIO>
14. Дехтяров О. В., Олійник О. Б. Юридична природа та значення норми права. *Право та державне управління*. 2018. № 4. С. 11–15.

References

1. Illichov, L. F., Fedosieiev, P. N., Kovalov, S. M., & Panov, V. H. (Eds). (1983). Deontolohiia [Deontology]. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk*. M. : Radianska entsyklopediia [in Ukr.].
2. Book Review: Deontology by Jeremy Bentham. Retrieved from <https://forum.effectivealtruism.org/posts/zpxvCBwgkm9fSGGp5/book-review-deontology-by-jeremy-bentham>
3. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Deontological Ethics. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-deontological>
4. Blikhar, V. S., Omelchuk, O. M., Sereda, V.V. ta in. (2016). Profesiina etyka yurysta [Professional ethics of a lawyer]. *Khmelnitskiy : KhUUP* [in Ukr.].
5. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: mizhnarodnyi dokument [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. Ofitsiinyi sait VRU. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82#Text [in Ukr.].
6. Andrushchenko, T. V., Babkina, O. V., Vilchynska I. Yu. ta in. (2017). Istoriia politychnoi dumky [History of political thought]. Lviv : Novyi Svit-2000, T. 1: Vid zarozhzhennia do pochatku XX st. [in Ukr.].
7. Holovko, O. M. (2017). Istoryko-pravovi pohliadu Dzheremi Bentama [Historical and legal views of Jeremy Bentham]. *The Journal of V. N. Karazin Harkiv National University. Series: Law*, 3, 34–37 [in Ukr.].
8. Shynkaruk, V. I. (Ed). (2002). Bentam, Dzheremi [Bentham, Jeremy]. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv : Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy ; Abrys [in Ukr.].
9. Burkovskoho, I. (2000). Immanuel Kant. Krytyka chystoho rozumu [Immanuel Kant. Critique of pure reason]. Kyiv : Yunivers [in Ukr.].
10. Morozov, S. M., & Shkaraputa, L. M. (2000). Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukr.].
11. Nahrabova, L. V. (2014). Deontolohichna kontsepsiia Dzh. Bentama [The deontological concept of J. Bentham]. Kyiv [in Ukr.].
12. Oxford Scholarly Editions Online. Retrieved from <https://www.oxfordscholarlyeditions.com/view/10.1093/actrade/9780198226093.book.1/actrade-9780198226093-book-1>
13. Ievanheliie vid Ivana: 15:13 [Gospel of John: 15:13] / Bibliia. Pereklad Ivana Ohienka. Retrieved from <https://www.bible.com/uk/bible/186/JHN.15.13.UBIO> [in Ukr.].
14. Dekhtiarov, O. V., & Oliinyk O. B. (2018). Yurydychna pryroda ta znachennia normy prava [Legal nature and significance of the rule of law]. *Law and Public Administration*, 4, 11–15 [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 18.10.2020
прийнята до друку 17.05.2021
The article: is received 18.10.2020
is accepted 17.05.2021*